

2. Lelkiismeret.

Honnan hová:

Ebben a fejezetben a lelkiismerettel kapcsolatos általános ismeretek pontosítása a cél. Hívjuk fel a figyelmet a lelkiismeret funkcióira, egészséges működésére, illetve a különböző lelkiismeret-típusokra!

Célrendszer

Téma	Hangsúly	Kognitív	Affektív	Pragmatikus
Lelkiismeret	Az egészséges lelkiismeret Isten ajándéka.	A lelkiismeret típusainak, funkciójának ismerete.	Annak a szükségnek a megérzése, hogy miért jó, ha Isten Igéjének foglya a lelkiismeretünk. A lelkiismereti dilemmák, határhelyzetek súlyának átérzése.	A lelkiismeret egészséges és egészségtelen működésének, veszélyeinek ismeretében, a saját lelkiismerethez való viszony feltérképezése.

Óravázlat

- Motivációs beszélgetés:
 - Olvassuk el József Attila: Két hexameter című versét! Beszélgessünk a költő által felvetett kérdésről az előző órai anyag fényében!
 - Kezdeményezzünk beszélgetést a tankönyv motivációs részének kérdéseire mentén! Engedjük, hogy a tanulók kifejtsék saját álláspontjukat, gondolataikat, ütköztessék véleményüket!
- Csoportmunka: Két csoportban dolgozzanak a tanulók: az 1Móz 3, 1-10 és az 1Sám 25,31 igéreszkekkel! Előtte fogalmazzunk szempontokat, amely alapján majd vizsgálhatják a lelkiismeret működését!

Pl.:

- Hogyan működik az ember lelkiismerete?
- Mik lehetnek a gyenge pontjai?
- Milyen módszereket használ a kísértő?
- Milyen összefüggés ismerhető fel Abigail érvelésében az 1Sám 25ben? (Az adott helyzetben, felindultságból elkövetett tett igaznak tűnhet, de később, nyugalmi állapotban a lelkiismeret furdalhatja az embert emiatt. A lelkiismeretet tehát az indulatok, a vélt vagy valós szükséghelyzet felülírhatják.) □ Tanári előadás a lelkiismeret típusairól.

- „Milyen a beteg lelkiismeret?” – kezdeményezzünk beszélgetést a tanulókkal arról, milyen a nem jól működő lelkiismeret!
Pl.:

- nem jelez
- az állandó bűntudat megbénítja az embert
- nem jókor jelez – tehát nem adekvát a helyzetekben
- nincs mögötte értékrend, tehát elvileg egészségesen működik, de nincs értékrend, ami „működésbe hozná” □ Páros munka: tankönyv 2. feladata:

„Gyűjtsetek olyan kifejezéseket, szólásokat, közmondásokat, amelyek a lelkiismerettel kapcsolatosak a magyar nyelvben!”

Reflektáljanak az adott szólásra, közmondásra (egyet értenek vele vagy sem, miért?)

Ilyen közmondások például:

- A tiszta lelkiismeret a legjobb párna.
- A jó lelkiismeretnek nem kell ítélőbíró.
- A lelkiismeret ezer tanú.
- Jó bor, szép feleség, csendes lelkiismeret, drága dolgok.
- Nagy hóhér a rossz lelkiismeret.
- Nincs a hasnak lelkiismerete.
- A nyugodt lelkiismeret a legjobb vigasztaló
- Rossz kalmár, aki lelkiismeretével kereskedik.
- Rossz lelkiismeret lidérczel álmodik.
- Rossz lelkiismeretű ember azt gondolja, hogy mindenki ő róla beszél □ Összegezzük az órán feltárt felismeréseket, készítsünk vázlatot a füzetbe ezekről!

Énekjavaslat

460, 461, 465. dicséret

Valláspedagógiai, teológiai háttér:

- A lelkiismeretet az Újszövetség a „szüneidézisz” kifejezéssel írja le. Ez annyit jelent: összevetés, együtt látás, együtt tudás. Két dolgot vet össze, mégpedig a belső törvényt és cselekedetet. A lelkiismeret egyfajta belső, szívbe írt törvény.
- A következő bibliai Igék fontosak lehetnek a témában történő tájékozódáshoz:
 - 1 Pét 2,19: locus classicus
 - Ap. Csel. 24, 16: a botránkozás nélküli lelkiismereten történő fáradozásról
 - 1 Tim 1,19: a hit és jó lelkiismeret megtartásáról

1 Tim 3,19: a hit titkának és a tiszta lelkiismeretnek az összekapcsolása
Zsid 10,22: „... mint akiknek szívük tiszta a gonosz lelkiismerettől”

- Az egészségesen fejlődő hit és a tiszta lelkiismeret összefügg egymással, együtt fejlődik és segíti az egyént a krisztuskövetés útján. A terhelt, nem egészségesen működő lelkiismeret akadály lehet ezekben.
- „Krisztus felszabadította a lelkiismeretet, így tartja meg a felelősséget, de a lelkiismeretet a felelősség szabadítja fel. Csak a szabad lelkiismeretű ember képes elhordozni a felelősséget.” – vallja **Kálvin**. (Érdeemes az Institutio lelkiismeretre vonatkozó részeit szem előtt tartani, ld. Exkurzus)
- **Luther** azt vallja, hogy „lelkiismeretem az Isten Igéjének a foglya: nem akarok ellenszegülni, mert lelkiismeret ellen cselekedni nem üdvös...” Sokféle törvény, elvárás vesz körül, mindnek meg kellene felelni, de csak egynek érdemes, a lelkiismeretnek. A lelkiismeretét Isten Igéjének foglyává tette. A lelkiismeret szabadsága tehát az Isten Igéjéhez való teljes kötődést jelent.
- **Kant** megfogalmazásában: „Két dolog tölti el lelkemet annál újabb és annál növekvőbb tisztelettel és csodálattal, minél többször és tartósabban foglalkozik velem gondolkodásom: a csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem.” A lelkiismeret a belső törvény, amely alapján megítéli a világot. Kant filozófiájában a categoricus imperativus⁴ fogalmát használja a lelkiismeret megfogalmazására.
- **Paul Tillich** azt vallja, hogy a lelkiismeret kétféle módon parancsolja meg mit tegyünk, és mit ne tegyünk. Történelmi példák bizonyítják, hogy kétféle lelkiismeret van. Nem szabad rá hallgatni, mindig kockázattal jár, ha a lelkiismeretnek engedünk, de az sem feltétlen jó, ha nem engedünk. A lelkiismeret követése önmagában rossz következményekkel is járhat. Amíg Isten valósága nem jön el, addig a kétértelműség megmarad. A lelkiismeret tehát önáltatássá válhat: heteronómmá válhat a lelkiismeret, mint például a farizeusok és puritánok esetében.

⁴ „categoricus imperativus” = feltétlen erkölcsi parancs. Mindenki megvan az erkölcsi jóról és késztetésről való tudás (categoricus imperativus)- mondja Kant. Ez az, amely erkölcsi életünket irányítja, ez az ész egyfajta használata. Azért nem beszélhetünk az erkölcsnek érzelmeken való alapulásáról, mert az érzelmek szubjektívek, ezért nem tehetők általános érvényűvé, alappá. „Cselekedj úgy, hogy akaratod maximája (életelve) alapul szolgáljon az általános erkölcsi alaptörvénynek” - categoricus imperativus meghatározása. Az erkölcsi törvényeknek kellőképpen általánosnak, mindenkire vonatkozóknak kell lennie. A priori értelemben mindannyiunknak működik a feltétlen erkölcsi késztetés (jóra való késztetés) - mondja Kant. Merthogy az ész az, vagyis az ész használata az, amely erre indítja az embereket. Postulátumok (segédtelemek) magyarázzák a categoricus imperativust:

1. Szabadság: "az ember erkölcsi tekintetben korlátozás nélkül szabad lény". Az ember a világon megismerésében nem szabad lény, azonban erkölcsileg korlátozás nélkül szabad = azzá válik erkölcsi tekintetben, amit önmagából formál. Kialakul egy erkölcsi karaktere, melynek kialakítása mérhetetlen felelősség. 2. Isten léte: Kant azt mondja, hogy Isten léte szükséges, de nem lehet az, akitől erkölcsi tekintetben függővé válunk. Kant úgynevezett "szándék-etikát" ír, mely olyan teória, amely a szándék, elhatározás köréig terjed és nem foglalkozik a következménnyel. Ennek oka, hogy egyrészt Kant célja a I élek mozgásának megrajzolása, másrészt egy lélekész klasszifikálásával foglalkozik. Isten nem akarat-meghatározó, nem

büntető, hanem reményként van meg arra, hogy következmény szintjén ez az erkölcsi világregend képes kialakulni. 3. Lélek halhatatlansága: erkölcsi emelkedés hitéről van szó. A "van" és a "kell" feszültsége az erkölcsben, mely feszültséget a kereszténységben Krisztus oldja fel. Megfogalmazódik egy olyan gondolat, hogy a lélek erkölcsösülhet. Összegezve: Kant szigorú erkölcsi rendet állít fel, mellyel szemben egy szabadság áll. Az ember erkölcsi tekintetben mindig felelős önmagáért és másokért. Más oldalról jelen van az, hogy lehetséges a világ tökéletesedése, lehetséges, hogy az emberek boldogsága megvalósuljon. Felhasznált irodalom: - Immanuel Kant : A gyakorlati ész kritikája Cserépfalvi Kiadó, Budapest - Nyíri Tamás : A filozófiai gondolkodás fejlődése Szent István Társulat, Budapest - Dr. Szigeti András : Filozófia, főiskolai jegyzet LSI Oktatóközpont, Budapest (forrás: <http://doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=3721&p=3>)

- **Bonhoeffer** is a lelkiismeret negatív oldalát hangsúlyozza a bűneset kapcsán, ahol a szégyen a jó és rossz tudásának ismeretéből származik, és az istenné válás vágyából ered.

Módszertani javaslatok

- A lecke feldolgozását érdemes az elméleti háttér magyarázatával kezdeni. Ez mindenkit érint, és mindenkinek van néhány jól bevált elmélete és tapasztalata a témában.
- Kiadhatjuk kiselőadás témának (megfelelő szempontok segítségével), hogy az általános etikában, hogy jelenik meg a lelkiismeret. Érdekes lehet a kanti kategorikus imperativus fogalmának elemzése is.

Fontos lehet akár a lelkiismeret lélektani hátteréről beszélni. A freudi személyiségmodellben a felettes-én, a super-ego része. Freud a személyiséget strukturálnak tekinti, eredetét és működését tekintve három részre osztja. Azt a struktúrát, amivel a gyermek születik, *ösztön-én*nek (Id vagy Es) nevezi. Az *ösztön-én* arra készíti a gyermeket, hogy ösztöneit kielégítse, mégpedig azonnali kielégülésre törekedve. Az *ösztön-én* működési elve az *örömelev*. Freud úgy véli, hogy az ember születésekor már rendelkezik bizonyos vele született késztetésekkel (pl.: éhség, szomjúság, stb.), ezek hordozója az *ösztön-én*. Ezek a késztetések azonnali kielégülést követelnek, így a gyermek, mivel ekkor még nem képes az impulzusokat korlátozni, fékezni, vagy késleltetni, a sürgető vágyak elemi erővel ad hangot mindaddig, amíg a vágy ki nem elégül. Fejlődése során azonban sorozatosan beleütközik az őt körülvevő realitásba, meg kell tanulnia alkalmazkodni ehhez a realitáshoz, meg kell tanulnia vágyai halasztását, a lemondást az azonnali kielégülésről, sokszor a vágy teljesüléséről is. Ennek hatására az *ösztön-én* eredeti struktúráján belül kifejlődik az *én* (Ego vagy Ich), ami kontrollfunkciót gyakorol a külvilág és az *ösztön-én* felett egyaránt.

Az *én* működési elve a *valóságelv* vagy *realitáselv*, funkciója a realitás vizsgálata, a környezettel való kapcsolattartás, a környezetből megfogalmazódó elvárások és az *ösztön-én* impulzusai közötti egyensúly megtartása.

Az *én*-en belül a szociális környezet, ezen belül elsősorban a szülők hatására kialakul a *felettes-én* (Super-ego, Über-ich), amely a társadalmi és a tradicionális értékek, szülői képek, családi, szűkebb és tágabb környezeti normák belső, idealizált reprezentációja (leképeződése). A *felettes-én*, az *én* cselekvésmódját és az *ösztön-én* törekvéseit szabályozza. Ha az *én*nek nem sikerül az *ösztön-én* és a *felettes-én* törekvéseit összhangba hozni, akkor az *ösztönök* a *felettes-én* nyomására *elfojtódnak*

(tudattalanul elnyomódnak). Ekkor az *ösztönök* már nem tudnak szabadon megnyilvánulni, hanem *látensen* (rejtetten) fejtik ki hatásukat, ami abban nyilvánul meg, hogy az egyén olyan cselekvéseket hajthat végre, melyek oka és jelentése elfogadhatatlan a számára. A kínos érzések hatására és a veszélyesnek ítélt *ösztöntörekvések* elhárítására az *én*, ún. *énvédő* (vagy *elhárító*) *mechanizmusokat* fejleszt ki, amelyek speciálisak és tudattalanok. Szinte minden ember használ *elhárító mechanizmusokat*, mert azok segítenek elfogadhatóvá tenni nehéz élethelyzeteket, de nem szerencsés, ha a hárítás a problémamegoldás elsődleges eszközévé válik. Az egyén fejlődése során, az *én* erősödésével az *elhárító mechanizmusok* egyre fejlettebbek lesznek, egyre hatékonyabban biztosítják a fenyegető tudattartalmak kiküszöbölését. Bizonyos esetekben - ha egy készlet az egyén számára jelentős személyekkel szemben jelentkezik, vagy azt a személyiségbe már beépült normák tiltják -, a készlet energiája kerülő utakon, álmokban vagy más, nem tiltott cselekvésekben (elszólások, elvétések, téves cselekvések stb.) fejt ki hatását. Az *elhárító mechanizmusok* alkalmazásuk során egyéni színezetet öltenek, mivel minden ember sajátos, rá jellemző módon valósítja meg azokat.

(forrás:

http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_fejlds_pszichoszexulis_megkzeltse.html)

Célszerű a lelkiismeret teológiai aspektusait megemlíteni (pl. megelőző lelkiismeret, utólagos lelkiismeret, a lelkiismeretet pozitívan illetve negatívan értékelő teológia, a mélylélektani aspektusok és teológiai reflexióik, lelkiismereti konfliktusok, stb.)

- Érdemes kitérni arra is, milyen motivációk dolgoznak az emberben a lelkiismeret működésbe lépésekor. Mennyire jó ez az ún. belső törvény, és mennyire lehet bénító az elhatalmasodó, feloldást nem találó bűntudat? Kitérhetünk arra is, az irodalomban hogyan jelenik meg a gyötrő bűntudat motívuma, illetve hogyan válhat a lelkiismeretfurdalás keltés rossz kezekben az emberi manipuláció eszközévé.

- Alapvetően fontos a téma kapcsán a következő mondat: ***A lelkiismeret a felelős erkölcsi döntésre biztatja az embert. Az erkölcsi döntés képessége a neveléssel elérendő cél, így hát nem viselkedésformákat akar kifejleszteni, hanem a felelős személyiséget formálja.***¹

Néhány érdekes idézet még a lelkiismerettel kapcsolatban:

Quintilianus:

A lelkiismeret egymaga ezer tanú.

Grillparzer:

Bilincs csak kezét béklyózhatsz, – a lélek szabja meg, ki szolgál, s ki szabad.

Horatius:

Még ha földedről menekülsz is, el nem tudsz futni magadtól.

Ércfalként álljon a jellem: mit nem rettent vissza bűntudat és vétek sose sápaszt.

Kempis:

Gyakran gonoszul cselekszünk, és még gonoszabbul mentegettjük.

Mihelyt az ember helytelenül kíván valamit, azonnal nyugtalan lesz.

Javunkra van az is, ha néha ellentmondások támadnak, s rólunk helytelenül és gonoszul ítélnék..., mert hamarabb folyamodunk a mi belső tanúnkhöz, Istenhez, mikor külsőképpen csekélybe vesznek az emberek, és nem jót gondolnak rólunk.

A Anyiszenko:

Ne hagyd, hogy a lelkiismereted nappal aludjon, mert akkor éjjel ő nem hagy aludni.

Rousseau:

A világon tulajdonképpen csak egy rossz van: a lelkiismeret-furdalás.

Juhász Gyula:

A kolostor csendjében a leghangosabb a lelkiismeret szava.

Pilátus azért mossa a kezét, mert nem tiszta a lelkiismerete.

Minden vád ellen lehet védekezni, csak az önvád ellen nem.

Eötvös:

Kit önkeble vádol, annak nincsenek reményei.

Nem az, amit bírunk, hanem a meggyőződés, hogy amit bírunk, azt megérdemeljük, boldogít.

¹ Dr. Szűcs Ferenc: l.m. 7.p.

Kner I.:

Nem kevesebb a követője Pilátusnak, mint az Úr Jézusnak. – Hiszen legtöbben azért mosakszanak, mert érzik, hogy piszkosak.

Rossz házőrző a lelkiismeret: mindig hiba megtörténte után ébred.

Grimmelshausen:

A gondolatok Isten előtt nem vámmentesek, ahogy máskülönben mondani szokás, hanem eljön az idő, hogy azért is felelnünk kell.

Marcus Aurelius:

Aki vétkezik, maga ellen vétkezik, aki igazságtalan, magával szemben igazságtalan, hiszen önmagát teszi gonosszá.

Tissier bíboros:

Múlhatatlanul szükséges mindenki számára, aki másokat tanítani és vezetni akar, hogy saját lelkiismeretét egy pillanatra sem szűnjék meg figyelemmel kíséreni.

Emerson:

Nincs a széles világon egy barlang, amely elrejtene egy gazembert... Kövess el egy bűnt, és a világ üvegből lesz alkotva számodra.

Hawthorn:

Nincs szörnyűbb erőszak az emberi természet ellen, nincs kegyetlenebb büntetés, mint ha megtiltjuk a bűnösnek – bármit követett is el –, hogy arcát elrejtse szégyenében.

Konfuciusz:

Sose búsuljatok, hogy az emberek nem ismernek benneteket; azon búsuljatok, hogy ti nem ismeritek az embereket.

Amiel:

Lelkiismeretünk eltompulása arról ismerhető fel, hogy nem tudunk fölháborodni többé.

Feleki L.:

A lelkiismeret-furdalás elkésett érzés. Semmi más, mint a lélek bosszúja.

Ha lelkiismeret-furdalásod van valami miatt, keresd meg hozzá a megfelelő aforizmát és megnyugszol.

Seneca:

Mala facinora conscientia flagellantur. = A gonosztetteket a lelkiismeret ostorozza.

Nihil opinionis causa, omnia conscientiae faciam. = Mindent lelkiismeretem miatt teszek, semmit a közvélemény szavára hallgatva.

Plinius:

Multi famam, conscientiam pauci verentur. = Sokan félnek a megszólástól, kevesen a lelkiismerettől.

Latin közmondás:

Conscius ipse sibi de se putat omnia dicit. = A lelkiismeret-furdalásos öntudat azt hiszi, hogy mindig róla beszélnek.

Dosztojevszkij:

Nem az asszonyt ölted meg, hanem magadat. Hiába mégy bárhová, veled megy a megölt asszony képe. (Bűn és bűnhődés)

Gárdonyi:

Bármily titokban is cselekszel rosszat, sötét árnyéka felkel és kísér, és szenvedésekkel fizet hétszeresen és hetvenhétszeresen. S bármely titokban cselekszel is jót, virága évek múlva is fejedre hulldogál.

Deák F.:

Tisztelem én a közvélemény hatalmát és tudom, hogy az oly hatalom, amely vagy elsodor, vagy eltípor. De van egy hű barátom, kinek szava még

Newman bíboros:

A lelkiismeret hangja semmiben sem engedékeny, nem könnyörületesen hangzó. Szigorú, sőt irgalmatlan. Nem szól bocsánatról, csak büntetésről. Figyelmezteti őt a jövődíítéletre, de azt nem mondja meg, miként tudja elkerülni... És így nagy gyötrelmében az apostol szavaival kiált fel: „Én szerencsétlen ember? Ki szabadít meg a halálnak testétől?”

Thomas Mann:

Ennek a századnak legnagyobb tragédiája a megkötözött lelkiismeret... Sajnos úgy tűnik fel, hogy olyan korban élünk, amely a teljes igazságot nem bírja el.

Kleist:

Korunk gumigyártmányai között a legkártékonyabb a gumiból készült lelkiismeret.

Szókratész:

A lelkiismeret rendszerint csak tanácskozási joggal hallatja a hangját.

Csü Jüan:

Ha egyenes a lelkem: ám éljek idegenben, békésen alszom el, és álmom tiszta, mély.

Firdausz:

Ha rosszat cselekszel, bizony rossz leszen a természeted: nyugton nem alhatsz sosem.

Tertullianus:

A rossz lelkiismeretről: Hiába próbálnak menekülni előle, mint a kutyáktól űzött vad, mint az árnyék követi az embert.

Szent Ambrus:

Van-e nagyobb büntetés, mint a megsebzett lelkiismeret?